

**Міністерство освіти і науки України**



**ПСИХОЛОГІЯ:  
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник наукових праць**

**Випуск 10**

*Засновано у 2013 році*

**Рівне – 2018**

**Ministry of Education and Science of Ukraine  
Rivne State University of the Humanities**



**PSYCHOLOGY:  
REALITY AND PERSPECTIVES**

**Compilation of scientific papers**

**Issue 10**

*Founded in 2013*

**Rivne – 2018**

ISSN 2518-7503  
УДК 159.9+316.6  
П 86

**Психологія: реальність і перспективи:** збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 10 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 188 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології**  
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:** Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

#### **РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**

**Головний редактор:**

**Павелків Роман Володимирович** – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

**Заступник головного редактора:**

**Корчакова Наталія Вікторівна** – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

**Відповідальний секретар:**

**Безлюдна Валентина Іванівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

#### **ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:**

**Максименко Сергій Дмитрович** – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

**Лєвовицький Тадеуш** – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

**Ягієло Ярослав** – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

**Пасічник Ігор Демидович** – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

**Шугаєва Людмила Михайлівна** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

## ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ

**Вірна Жанна Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

**Гошовський Ярослав Олександрович** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

**Івашкевич Едуард Зенонович** – доктор психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

**Камінська Ольга Володимирівна** – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

**Кулаков Руслан Станіславович** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

**Литвиненко Світлана Анатоліївна** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

**Михальчук Наталія Олександрівна** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

**Назаревич Вікторія В'ячеславівна** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

**Немеш Олена Миколаївна** – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

**Павелків Віталій Романович** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

**Петренко Оксана Борисівна** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

**Созонюк Ольга Степанівна** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

**Ямницький Вадим Маркович** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 4 від 27 квітня 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

*psychological mechanisms of value-based reflection, social identification, value-based self-regulation. The program implementation involves the teacher's development of the skills of dialogical communication with students, which contributes to the achievement of value-rational equality between both participants in the pedagogical process and establishment of social justice in their interaction.*

**Key words:** *social justice, means of social justice development, psychological practicum, mini-lectures.*

УДК 316.612

Н. В. КОРЧАКОВА

### СТИМУЛЮВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОДИ ДИТИНСТВА ТА ПІДЛІТКОВОСТІ

*У статті висвітлюються питання теоретичних основ розвитку та стимулювання просоціальності особистості в дитинстві та підлітковості. Презентується авторська концепція структури та етапів розвитку просоціальності як інтрапсихічного утворення, обґрунтовуються критерії його розвитку на різних етапах онтогенезу. Відповідно до концепції окреслюються основні цілі, способи та прийоми стимулювання просоціальності в ранньому, дошкільному, молодшому шкільному віці та в період підлітковості.*

**Ключові слова:** *просоціальність, структура просоціальності, критерії розвитку просоціальності, стимулювання просоціальності.*

*Статья освещает вопросы теоретических основ развития и стимулирования просоциальности личности в детском и подростковом возрасте. Представлена авторская концепция структуры и этапов развития просоциальности как интрапсихического конструкта, обоснованы основные критерии его развития на разных этапах онтогенеза. В соответствии с концепцией описаны основные цели, способы и приёмы стимулирования просоциальности в раннем, дошкольном, младшем школьном и подростковом возрасте.*

**Ключевые слова:** *просоциальность, структура просоциальности, критерии развития просоциальности, стимулирование просоциальности.*

**Постановка проблеми.** У загальній сукупності здатностей людини, що звеличують її та забезпечують духовний рівень самореалізації, особливе місце належить просоціальним схильностям особистості – здатності надавати підтримку й допомогу Іншому, дбати про його емоційне благополуччя. Як і всі інші моральні чесноти особистості, просоціальність проходить тривалий шлях онтогенетичного становлення та розвитку. Враховуючи унікальну значущість просоціальних схильностей особистості, суспільство в цілому, і кожна людина зокрема, глибоко зацікавлені в організації їх належного формування. Успішність цього процесу значною мірою залежить від урахування вікових закономірностей розвитку інтрапсихічних основ просоціальної поведінки при організації виховних і коригуючих впливів, що адресовані людині як суб'єкту соціалізації на кожному етапі онтогенезу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема просоціальних тенденцій особистості виокремилася у самостійну лінію психологічного аналізу у кінці ХХ століття. Поступово у психологічній науці сформувалося два відносно самостійні напрями аналізу: вивчення просоціальної поведінки та аналіз просоціальності як особистісної якості. У кожній із цих ліній почали інтенсивно обговорюватися питання стимулювання просоціальних схильностей. Визнаючи наявність природних схильностей людини до гуманістичної поведінки, психологи одноставні у необхідності організованих соціалізуючих впливів. Вроджені задатки до альтруїзму можуть розвинути лише за умови їх постійного стимулювання. Сучасні наукові дослідження підтверджують позитивний вплив багатокomпонентних програм соціального й емоційного навчання на поведінку дітей та

молоді (І. Д. Бех [1], Н. А. Грищенко [2], В. В. Драченко [3], В. І. Кириченко [4], Ю. В. Мазур [6], N. Arnold [7], J. A. Durlak [8]; E. C. Hair [9]).

**Формулювання цілей статті.** Наукове повідомлення спрямоване на висвітлення особливостей стимулювання просоціальних тенденцій особистості на кожному з періодів висхідного онтогенезу. Основою цього процесу, за нашим розумінням, є врахування вікової специфіки розвитку інтрапсихічного конструкту «просоціальність».

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Як особистісна якість, просоціальність є інтегративним, ієрархізованим, усвідомленим психологічним конструктом, який визначає основні патерни соціально-ціннісної поведінки. У структурі просоціальності ми виокремлюємо дві взаємопов'язані системи: *центральну та зовнішню*. Центральна (ядерна) система включає просоціальну ідентичність, мотиваційний, когнітивно-рефлексивний та емоційний компоненти. Зовнішня система об'єднує розмаїття поведінкових форм та видів просоціальної самореалізації. Домінуючу функцію у структурі феномена виконує просоціальна ідентичність та просоціальна спрямованість, заснована на ціннісно-сміслових установках особистості.

Вивчення стадіальності вікового розвитку просоціальності дозволяє виокремити *шість онтогенетично зумовлених етапів* розвитку особистісного конструкта: етап елементарної, соціально-нормативної, нормативно-диспозиційної, позиційної, особистісно-досягнутої та інтегративної просоціальності. На підставі визначених критеріїв, показників та особливостей функціонування просоціальності особистості на кожному з періодів онтогенезу нами виокремлені стратегічні лінії її стимулювання.

Як засвідчують результати дослідження, на *етапі елементарної просоціальності (ранній вік)* віковою особливістю розвитку першооснов гуманістичних тенденцій є обумовленість процесу трансформування генетично-зумовлених форм допомоги у дії просоціального типу механізмами соціальної перцепції. Критерієм функціонування *когнітивного компонента* у цей період є розуміння дітьми взаємозв'язків між змінами в предметному світі та намірах і станах інших людей. До основних показників соціального пізнання належать: наявність уваги дитини до змін у предметному світі (предметний світ як об'єкт пізнання); наявність уваги до діяльності та поведінки іншої людини (інший як об'єкт пізнання); здатність простежувати взаємозв'язок між системою дій людини та її намірами; відсутність знань про норми просоціальної поведінки; здатність виокремлювати ситуації емпатогенного чи потенційно просоціального характеру. Функціонування *емоційного компонента* висвітлює критерій емоційної чутливості (первинної здатності до продукування емоційного відгуку на зміни в фізичному та соціальному світі). Його показниками є: поява первинних емоційних реакцій не емпатійної групи (реакції зацікавлення, здивування, подиву, страху) при виникненні змін у предметному світі чи поведінці людини; здатність виявляти реакції емоційного збентеження; переживання особистісного дистресу; культурогенний характер антиципуючої емпатії. Критерії функціонування *поведінкового компонента* просоціальності (активність, ініціативність, екстенсивність, складність) у період раннього дитинства виявляються у реактивності та епізодичності просоціальних дій; їх зовнішній детермінації; спрямованості на найближче коло людей; простоті й елементарності.

Спираючись на вищеозначені критерії та показники функціонування просоціальних схильностей дітей раннього віку доходимо висновку, що основне спрямування програми психологічного супроводу у цей період можна означити як **«Інший та його потреби»**. Метою стимулюючих впливів у цей період є спрямування уваги дітей на ситуації з потенційним просоціальним контекстом через позначення потреби Іншого у допомозі (співчутті) та прямого заклику до надання йому необхідного дієвого сприяння чи емоційного відгуку. Зазначимо, що, у нашому розумінні ситуації з просоціальним контекстом – це соціальні життєві контексти, у яких інша людина (не обов'язково партнер по взаємодії) відчуває необхідність у допомозі.

До основних завдань, на реалізацію яких повинна зосереджуватися увага у процесі реалізації розвивальних програм можна віднести: зосередження уваги дитини на змінах у предметному світі, що спричиняють ускладнення у діяльності іншої людини; вказівка на

відсутність у потенційних партнерів матеріалів, необхідних для початку чи продовження діяльності; вербальний опис та невербальне позначення негативних змін самопочуття партнерів; виокремлення позитивних наслідків активних дій дитини (чи навпаки їх припинення) для іншої людини; позначення реальних дій, які можуть сприяти вирішенню чи послабленню проблеми іншого; ознайомлення із елементарними прийомами вияву співпереживання та емоційної підтримки; схвальна оцінка просоціальних спроб дитини та загальна позитивна оцінка її якостей.

Загальні принципи розвивальної роботи: виокремлення із загального побутового контексту доступних і зрозумілих для дитячого сприйняття життєвих ситуацій із потенційним просоціальним контекстом; використання вербальних чи невербальних способів спрямування уваги дітей; адресатами допомоги повинні виступати найрідніші люди чи рівні партнери; прийняття дитячої допомоги; вияв вдячності дитині за її просоціальні дії; транслювання емоційної прихильності та прийняття.

Коротко зупинимося на особливостях розвивальної роботи по розвитку просоціальності у період раннього дитинства. Як засвідчують результати теоретичного й емпіричного аналізу проблеми вікової генези просоціальності, ранній вік – перший період онтогенезу, коли природна схильність до сприяючої поведінки починає відчувати на собі дію соціалізуючих впливів. Відповідно, період можна розглядати як етап первинного стимулювання просоціальних тенденцій. Обмеженість когнітивних здібностей дитини вимагає виокремлення найбільш зрозумілих життєвих контекстів, у яких відкриваються можливості для елементарних дій сприяння. Оскільки ментальний простір іншої людини ще мало доступний для дитячого розуміння, його виокремлення необхідно здійснювати через спрямування уваги на предметний світ і вже від нього – до намірів іншої людини чи її яскраво представлених емоційних станів. Виконане дослідження дозволяє виокремити чотири типи життєвих ситуацій, які найкраще підходять для реалізації виховних цілей у розвитку просоціальності дитини: раптові чи інтенсивні зміни у предметному світі іншої людини; зупинка діяльності у зв'язку із відсутністю необхідних предметів; прямі звернення за допомогою; емоційне неблагополуччя партнера. У ситуаціях трьох перших типів мимовільна увага дитини у процесі соціального стимулювання поступово переключається із сприйняття предметно-діяльнісного контексту ситуації до виокремлення іншої людини і її потреб. Ситуації четвертого типу уже від самого початку зорієнтовані на сприйняття партнера у зв'язку із наявністю емоційного дискомфорту та схильності дитини до емоційного зараження. Незалежно від типу ситуації, що використовується у розвивальних цілях її доступність для дитячого розуміння підвищується при використанні вербального опису чи прийомів невербального стимулювання.

Другий етап розвитку просоціальності особистості випадає на період дошкільного та молодшого шкільного віку. На нашу думку, цей етап можна класифікувати як *етап соціально-нормативної просоціальності*. При розробці програм стимулювання моральної якості у ці вікові періоди варто враховувати процеси, які відбуваються у кожному з компонентів просоціального конструкта. Зокрема, можна орієнтуватися на наступні показники функціонування конструкта:

– у *мотиваційному компоненті* – увага до транслюваних норм просоціальної групи; поява елементів особистісного ставлення до просоціальних цінностей; використання нормативних приписів при оцінюванні ситуації та власної поведінки; наявність ознак дифузної відповідальності; домінування в просоціальній поведінці мотивів егоїстичної групи;

– у *когнітивно-рефлексивному компоненті* – увага до ментального світу іншої людини, здатність виокремлювати наміри та почуття іншого, простежувати зв'язок між ними; здійснення декодування ситуації із потенційним просоціальним чи емпатогенним характером; виокремлення наслідків дотримання чи порушення норми; розуміння причин змін у емоційних станах Інших; знання базових норм просоціальної поведінки; здатність використовувати посилення на норму в її описовій формі; виникнення спроб до уточнення їх змісту; застосування просоціальних норм при взаємооцінюванні; усвідомлення неготовності

дотримуватися норм справедливого розподілу при наявності власної зацікавленості; поява особистісної рефлексії як здатності до самопізнання; здійснення самоатрибуції просоціальних якостей, включення окремих якостей просоціальної групи до Я-образу; здатність застосовувати просоціальні норми при самооцінюванні власної поведінки; усвідомлення мотивів власної поведінки; переживання позитивних емоцій у зв'язку зі своєю просоціальною поведінкою;

– у *емоційному компоненті* – поява емоційної децентрації; емпатійне реагування на негаразди партнера на рівні співпереживання чи особистісного дистресу; адекватне реагування на дотримання просоціальних норм, здатність переживати гордість за свої вчинки; поява просоціальних афектів (гордість, сором); поява здатності до співчуття та співраді;

– у *поведінковому компоненті* – реактивна просоціальна поведінка; перевага пасивних форм сприяння; невисока здатність до ініціювання допомоги; наявність високої готовності до надання підтримки партнерам за умови зовнішнього стимулювання; допомога дорослим та одноліткам із найближчого кола спілкування, вибірковість у стосунках; здатність надавати прості види допомоги у процесі гри, виконання навчальних чи побутових завдань; наявність спроб ставати на захист іншого; здійснювати справедливий поділ ресурсом за умови реципрокних стосунків чи за відсутності власної зацікавленості; поєднання достатньо високої когнітивної варіативності з низькими показниками дієвості.

Спрямування програми розвитку просоціальності в дошкільному віці можна позначити через ідею – **«Ментальний світ іншого як об'єкт для пізнання та просоціального реагування»**. Мета стимулюючих впливів – розвиток здатності дитини самостійно виокремлювати наміри та стани іншого у ситуаціях проблемного характеру, здійснювати поведінкове самовизначення на основі первинних моральних інстанцій. До основних завдань розвивальної роботи можна віднести: забезпечення поступової переадресації уваги дітей із реалій предметного світу на ментальні процеси іншої людини; сприяння виокремленню дітьми потреб інших у допомозі і співпереживанні; розширення кола потенційних реципієнтів допомоги; ознайомлення із прийомами надання інструментальної допомоги і дієвої підтримки у процесі побутової і ігрової діяльності; розширення прийомів вияву співчуття і співпереживання; ознайомлення із моральними нормами справедливого розподілу матеріального ресурсу; передачі ресурсу як вияв підтримки і гуманізму; диференціація емоційних станів людини залежно від вибору нею рольової позиції у ситуаціях із потенційним просоціальним контекстом; врахування просоціальних аспектів поведінки при само- та самооцінюванні.

До загальних принципів розвивальної роботи у період дошкільного дитинства ми відносимо наступні: позначення дій допомоги як нормовідповідних стратегій, що визначають загальні норми співжиття; забезпечення у процесі когнітивного аналізу проблемних ситуацій простеження взаємозв'язку між поведінкою людини, її мотивами та емоційним самопочуттям; використання для просоціального аналізу як реальних життєвих ситуацій, так і поведінки казкових та ігрових персонажів, героїв мультфільмів; утвердження нормовідповідних стратегій допомоги; застосування елементів публічного оцінювання просоціальних форм поведінки дітей; втілення гендерного принципу при розробці і реалізації програм просоціального виховання; демонстрування позитивних наслідків просоціальної поведінки як для її реципієнта, так і суб'єкта сприяння. Спрямування програми розвитку просоціальності в молодшому шкільному віці – **«Особистість як суб'єкт і реципієнт допомоги»**. Її мета, загальні принципи й зміст описані у одній із наших робіт [5].

З настання підліткового віку у просоціальному конструкті відбуваються важливі зміни, які дозволяють інтерпретувати цей період як етап нормативно-диспозиційної просоціальності. Орієнтирами у процесі розробки й реалізації програм психологічного супроводу просоціального розвитку у цей період є система показників функціонування конструкта:

– у мотиваційно-ціннісному компоненті – визнання доцільності і значущості просоціальних норм співжиття, їх позитивне сприйняття; здатність до виокремлення та



оцінювання власної поведінки згідно просоціальних норм; готовність вносити корективи у власні плани у зв'язку з проблемами іншого; наявність схильності до стереотипізації ситуації з потенційним просоціальним контекстом (за критерієм «правильно-неправильно», «свій-чужий») здатність оцінювати затрати і вигоди як мотиваційні основи прийняття просоціальних рішень; наявність ознак дифузної відповідальності; домінування у просоціальній поведінці мотиву взаємності; готовність до альтруїстичних форм поведінки у публічно-презентаційних ситуаціях; готовність до альтруїстичних дій щодо людей, які входять до кола найрідніших та найбільш значущих партнерів по взаємодії;

– у когнітивно-рефлексивному компоненті – здатність простежувати та пояснювати причинно-наслідкові зв'язки розгортання соціальних ситуацій; визначати сутнісні характеристики просоціальних понять; розпізнавати латентні аспекти ситуацій; виокремлювати варіативні шляхи сприяння та доречність різних стилів допомоги; виявляти готовність до обговорення власних переживань у зв'язку з проблемами іншої людини; відчувати сумніви, щодо особистісного ресурсу надання допомоги та просоціальних налаштувань інших; виявляти схильність до позитивної самоатрибуції; здатність описувати свій Я-образ у контексті просоціальних якостей, стійке присвоєння якостей; поява змістової просоціальної ідентичності; включення просоціальних цінностей до Я-образу;

– у емоційному компоненті – здатність до емоційної децентрації, спроможність відволікатись від власних емоційних переживань і сприйняття емоційних станів іншої людини; виявляти співчуття і співпереживання відносно партнерів по спілкуванню та взаємодії, поява елементів трансцендентного емпатійного ставлення зі збереженням ознак егоцентричних ставлень; різка диференціація значущості об'єктів емпатії; моносуб'єктність та групоцентричність емпатійних ставлень;

– у поведінковому компоненті – перевага реактивних форм сприяння у ситуаціях просоціального типу; визначальний вплив значущості стосунків на рівень просоціальної активності; переважання пасивних форм сприяння; визначальна роль ситуаційних чинників на рівень активності та ініціативності особистості; вибірковість у дотриманні просоціальних норм щодо представників референтних спільнот та аут-груп; здатність продукувати широкий спектр видів, стилів та стратегій сприяння, розширення соціальних навичок; здатність враховувати широкий спектр показників ситуації.

Спрямування програми розвитку просоціальності у період підліткового віку відображається в наступній ідеї – **«Я як суб'єкт просоціальної активності»**. Метою стимулюючих впливів є розвиток диспозиційних основ просоціальної поведінки, включення просоціальних якостей у структуру Я-образу, розширення варіативності допомоги та нормовідповідності її стильових характеристик, здатності протистояти булінгу та віктимізації.

До основних завдань стимулювання просоціальних тенденцій можна віднести наступні: розвиток соціальної активності та готовності докладати зусилля для забезпечення благополуччя іншого; формування емпатійної чутливості; розвиток механізмів ідентифікації з просоціальним Я-образом розширення здатності до виокремлення і реалізації різних стратегій надання підтримки і допомоги іншому; формування здатності враховувати позиції людей у ситуаціях із просоціальним контекстом при оцінюванні їх особистісних якостей; розвиток здатності виокремлювати просоціальний контекст ситуацій, здійснювати пошук релевантних способів допомоги; послаблення вибіркової при виборі реципієнтів допомоги, універсалізація гуманістичного принципу; розвиток довіри до людей і їх просоціальних якостей; вправлення у застосуванні нормовідповідних стратегій допомоги.

Загальними принципами розвивальної роботи у період підліткового віку є: забезпечення сприятливого соціального клімату у підліткових спільнотах як умова розвитку гуманістичних тенденцій особистості; залучення до активної участі у просоціальній діяльності як епізодичного, так і тривалого характеру; використання принципу рефлексивного аналізу участі підлітка у житті інших людей; сприяння процесам диференціації завдань-обов'язків і діяльності просоціального типу.

Зупинимося на особливостях розвивальної роботи на нормативно-диспозиційному етапі. Як засвідчує проведене дослідження, на цьому етапі формування просоціального конструкту соціальне пізнання посилюється дією рефлексивних процесів. Увагу підлітків переорієнтують із сприйняття соціальної значущості і нормативності просоціальної поведінки на аналіз особистісних налаштувань на підтримку і турботу про інших. Предметом аналізу виступають власні гуманістичні установки та особистісні ресурси як предиктори активності просоціального типу. Відбувається коригування надмірних егоїстичних налаштувань, стимулюються процеси відокремлення дій підтримки і сприяння від повсякденних завдань-зобов'язань. Посилюється формування віри у просоціальну сутність людини, універсальність просоціальної активності. Виокремлюються стратегії заступництва як шляхи протидії булінгу і віктимізації у класних колективах.

Отже, розвиток просоціальності – важлива лінія соціального та морального розвитку особистості. Її стимулювання є однією з ліній соціалізуючи впливів усіх інститутів соціалізації. Організація виховних процесів розвивального чи коригуючого змісту повинна здійснюватися відповідно до вікових особливостей становлення та розвитку просоціального конструкту та змін, що відбуваються у кожному із його компонентів на всіх етапах онтогенезу. Проблема стимулювання просоціальних тенденцій особистості має особливу гостроту у вікові періоди, коли закладаються основи гуманістичних програм поведінки, відбувається поступове онтогенетичне становлення інтрапсихічної основи поведінки зорієнтованої на благо іншої людини, просоціальності особистості.

#### Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Грищенко Н. А. Просоціальний напрямок сучасного виховання студентської молоді в межах особистісно-соціального підходу / Н. А. Грищенко // Соціальна педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 39–46.
3. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / В. В. Драченко. – Київ, 2008. – 18 с.
4. Кириченко В. І. Сучасні підходи до формування просоціальної поведінки учнів / В. І. Кириченко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. – 2014. – С. 84–86.
5. Корчакова Н. В. Стежинами добра: програма психологічного супроводу просоціального розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / Н. В. Корчакова. – Рівне : Волин. обереги, 2017. – 70 с.
6. Мазур Ю. О. Тренінг личностного роста как средство развития просоциального поведения / Ю. О. Мазур // Человеческий фактор: социальный психолог. – 2008. – № 2. – С. 122–128.
7. Arnold N. Understanding the Relationship Between Parenting and Children's Prosocial Motivation / N. Arnold. – Toronto : University of Toronto, 2014. – 35 p.
8. Durlak J. A. The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions / J. A. Durlak, R. P. Weissberg, A. B. Dymnicki // Child Development. – 2011. – Vol. 82. – P. 405–432.
9. Hair E. C. Helping Teens Develop Healthy Social Skills and Relationships: what the Research Shows about Navigating Adolescence / E. C. Hair, J. Jager, S. B. Garret // Child Trends Research Brief. – Washington : DC, 2002. – 8 p.

#### References

1. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: ikhodzhennia do dukhovnosti / I. D. Bekh. – Kyiv : Lybid, 2006. – 272 s.

2. Hryshchenko N. A. Prosotsialnyi napriamok suchasnoho vykhovannia studentskoi molodi v mezhakh osobystisno-sotsialnoho pidkhodu / N. A. Hryshchenko // Sotsyalna pedahohika. – 2009. – № 1. – S. 39–46.
3. Drachenko V. V. Vykhovannia moralno-tsinnisnykh oriientsatsii pidlitkiv zasobamy tvoriv svitovoi khudozhnoi kultury : avto-ref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 / V. V. Drachenko. – Kyiv, 2008. – 18 s.
4. Kyrychenko V. I. Suchasni pidkhody do formuvannia prosotsialnoi povedinky uchniv / V. I. Kyrychenko // Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial. – 2014. – S. 84–86.
5. Korchakova N. V. Stezhynamy dobra: prohrama psykholohichnoho suprovodu prosotsialnoho rozvytku ditei starshoho doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku / N. V. Korchakova. – Rivne : Volyn. oberehy, 2017. – 70 s.
6. Mazur Yu. O. Trenynh lychnostnoho rosta kak sredstvo razvytyia prosotsyalnoho povedeniia / Yu. O. Mazur // Chelovecheskyi faktor: sotsyalnyi psykholoh. – 2008. – № 2. – S. 122–128.
7. Arnold N. Understanding the Relationship Between Parenting and Children's Prosocial Motivation / N. Arnold. – Toronto : University of Toronto, 2014. – 35 p.
8. Durlak J. A. The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions / J. A. Durlak, R. P. Weissberg, A. B. Dymnicki // Child. Development. – 2011. – Vol. 82. – P. 405–432.
9. Hair E. C. Helping Teens Develop Healthy Social Skills and Relationships: what the Research Shows about Navigating Adolescence / E. C. Hair, J. Jager, S. B. Garret // Child Trends Research Brief. – Washington : DC, 2002. – 8 p.

***Korchakova N. V. STIMULATING PERSONALITY PROSOCIAL TENDENCIES IN CHILDHOOD AND ADOLESCENCE.***

*The paper deals with the issue of the features of stimulating personality prosociality at the different stages of ontogenesis. Prosociality is considered as an integrative, hierarchical, conscious intrapsychic construct, which determines the main patterns of social-valued behavior. Its structure includes the inner core components and peripheral one. Inner core combines a prosocial identity, cognitive, emotional and motivational components. The peripheral part is represented by a behavioral component, which serves as an indicator of the evolution of this personality trait. The author considers the age-related genesis of personality prosociality as a lifetime evolution of the personal trait, expressed in a large diversity of developmental changes based on the shifts of the determinants and mechanisms that cause the varying levels and the features of prosocial activity. This idea is implemented in the author's six-stage model of the genesis of personality prosociality: the stage of elementary, social-normative, normative-dispositional, positional, self-achieved, and integrative prosociality.*

*It is noted that prosociality has a long way of formation and development. Despite the existing of natural human tendencies to cooperative help-giving behavior, there is a need for organized stimulating influences. The success of this process depends on the taking in to account the age-related features of the structure and mechanisms of the prosociality in organizing educational and correctional influences addressed to children as the subjects of socialization at the childhood and adolescence. It is distinguished several benchmarks and indicators of prosociality functioning at the different stage of ontogenesis In this regard the principles, tasks, goals and recommendations for stimulating prosociality at the each stage of childhood and adolescence are presented.*

**Key words:** *prosociality, structure of prosociality, criteria of development of prosociality, stimulating prosociality.*

## З М І С Т

|  |     |
|--|-----|
| <b>Павелків Р. В., Василюк В. М., Юдкіна Х. В.</b> Змістовий аналіз дефініції «емоційне вигорання в спорті».....   | 5   |
| <b>Вірна Ж. П., Повар К. О.</b> Статеворольова ідентифікація як чинник психологічного благополуччя сімейного подружжя.....   | 12  |
| <b>Артемова О. І., Дружиніна І. А.</b> Креативність як запорука професіоналізму ведучого тренінгових груп.....   | 18  |
| <b>Березюк Т. П.</b> Методологія комплексного психологічного дослідження проблеми формування професійно-особистісного становлення майбутніх менеджерів в умовах ВНЗ..... | 24  |
| <b>Бігунов Д. О.</b> Мовленнєва поведінка особистості: комунікативні стратегії та тактики.....   | 31  |
| <b>Гаврилюк Н. П.</b> Вплив типів сімейного виховання на психоемоційний стан дитини.....   | 37  |
| <b>Грицюк І. М., Сидорук І. М.</b> Теоретико-методологічні передумови нейротеології: особливості мозку та поведінки релігійної людини.....                               | 45  |
| <b>Замелюк М. І., Магдисюк Л. І., Ольхова Н. В.</b> Арт-терапія як засіб творчої самореалізації особистості.....   | 50  |
| <b>Іванюта О. В.</b> Психолого-педагогічні аспекти формування авторитету викладача.....  | 57  |
| <b>Іванюта О. В.</b> Особливості розвитку змістовних компонентів візуального мислення підлітків.....   | 63  |
| <b>Клочек Л. В.</b> Психологічна програма оптимізації розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.....   | 70  |
| <b>Корчакова Н. В.</b> Стимулювання просоціальних тенденцій особистості у періоди дитинства та підлітковості.....  | 78  |
| <b>Коць М. О., Ятчук Т. М.</b> Особливості психологічної корекції емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.....           | 85  |
| <b>Крижановська З. Ю., Новосад Т. В.</b> Психологічні відмінності в самореалізації підлітків міста та села.....  | 90  |
| <b>Литвин Н. І., Борецька О. В., Сойко О. В.</b> Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції.....           | 94  |
| <b>Магдисюк Л. І., Павлова Б. В.</b> Особливості застосування судово-психологічної експертизи у судочинстві.....   | 100 |
| <b>Оксентюк Н. В.</b> Проблема психічного здоров'я: європейський досвід.....   | 106 |
| <b>Осьмак Л. П., Безлюдна В. І.</b> Розвиток соціальних здібностей у середньому та старшому підлітковому віці.....   | 113 |
| <b>Павелків В. Р.</b> Психологічні основи мінімізації деструктивних проявів агресії у підлітковому віці.....   | 120 |
| <b>Панасюк В. М.</b> Корекція агресивних поведінкових конструкцій у підлітковому віці: теоретичний аспект.....   | 126 |
| <b>Рудюк О. В.</b> Типологічні особливості особистісної структури безробітних.....   | 133 |
| <b>Ставицький О. О., Ставицька О. Г.</b> Психологічний аналіз соціальної установки до інвалідизованих людей в демографічній площині.....                                 | 140 |

---

|  |     |
|--|-----|
| <b>Федоренко Р. П.</b> Аналіз психологічних особливостей подружньої зради на різних стадіях функціонування сім'ї.....                            | 146 |
| <b>Хомич І. С.</b> Фізіологічні і психологічні аспекти соціальної адаптації дитини до школи.....   | 152 |
| <b>Хупавцева Н. О., Максимчук В. Б.</b> Формування і розвиток лідерських якостей студентів-психологів.....                                       | 158 |
| <b>Щедріна М. М.</b> Соціально-психологічний супровід студента у період адаптації до навчання у ВУЗі.....  | 165 |
| <b>Яницька О. Ю., Іванюта О. В.,</b> Динаміка формування та розвитку операціональних характеристик візуального мислення в підлітковому віці..... | 170 |
| <b>Яницька О. Ю.</b> Взаємозв'язок різних видів мислення як психологічна проблема.....   | 177 |
| <b>Відомості про авторів</b> .....   | 182 |

Наукове видання

# **ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

**Збірник наукових праць**

Випуск 10

Упорядники:

**проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування:

**наукова бібліотека РДГУ**

П - 86      **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 10 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 188 с.

**УДК 159.9+316.6**

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

Підписано до друку 28.05.2018 р.  
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.  
Ум. друк. арк. 21,86. Наклад 300. Зам. № 38.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».  
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97  
e-mail:oberegi97@ukr.net  
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи  
ДК №270 від 07.12.2000 р.